

Alicja Fidowicz

Polish–Slovene Contacts in the Context of Children’s and Youth Literature

Uniwersytet Jagielloński

summary

Author begins her reflections about history of mutual reception of childrens’ and youth literature between Poland and Slovenia with the reminding of the historical beginnings of Polish–Slovene cultural contacts and asymmetric character of this relationship. In the next paragraphs author tries to explain historical changes in mutual reception of children’s literature.

key words

media, Slovenia, Slovene literature, translation

streszczenie

Autorka rozpoczyna swoje rozważania dotyczące historii wzajemnej recepcji literatur dla dzieci i młodzieży w Polsce i Słowenii od przypomnienia początków kontaktów polsko-słoweńskich oraz zauważenia asymetrii w tych relacjach. Następnie autorka przechodzi do omówienia przemian historycznych we wzajemnym odbiorze poszczególnych utworów dla czytelników dziecięcych, akcentując znaczenie mediów w promocji literatury obu kultur i nierówność we wzajemnej recepcji.

słowa kluczowe

literatura słoweńska, media, przekład, Słowenia

biogram

Alicja Fidowicz – jest doktorantką Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Do jej zainteresowań naukowych zaliczają się literatura dla dzieci i młodzieży, studia nad niepełnosprawnością, kultury i literatury byłej Jugosławii. Publikowała na łamach „Maski”, „Guliwera” i „Przeglądu Pedagogicznego”.

kontakty

polsko-słoweńskie na gruncie literatury czwartej

asymetria recepcji

Przekłady z języka słoweńskiego na polskim rynku wydawniczym stanowią prawie niezauważalny margines wszystkich publikowanych dzieł autorów obcych tworzących literaturę dla dzieci i młodzieży¹. Jeśli dochodzi do prezentacji słoweńskich utworów, najczęściej ma to miejsce w wąskim kręgu specjalistów zajmujących się zawodowo slawistyką bądź w lokalnych ośrodkach kultury². Nawet w drugim przypadku wydarzenia te nie są szeroko propagowane w mediach – wyjątkiem są strony internetowe oraz blogi przeznaczone dla miłośników literatury nieanglojęzycznej lub slawistów.

Z drugiej strony, analizując historyczne i współczesne ślady obecności literatury polskiej w Słowenii, można zaryzykować stwierdzenie, iż w tym wypadku doszło do recepcji asymetrycznej. Oznacza to, że polska literatura dla dzieci i młodzieży wśród odbiorców słoweńskich cieszy się większą popularnością i jest bardziej zauważana niż analogiczne dzieła słoweńskie w Polsce.

W przypadku tekstów zaliczanych do literatury ogólnonarodowej kontakty między Polską a Słowenią sięgają przynajmniej epoki oświecenia i związanego z nią ruchu odrodzenia narodowego wśród Słowian południowych³. Tymczasem w odniesieniu do literatury dla dzieci i młodzieży, pomimo faktu, iż wzajemne kontakty sięgają okresu modernizmu, w przeciwieństwie do innych przekładów z literatur południowosłowiańskich nie doszło do swoistego przesunięcia w czasie recepcji. W XX i XXI wieku czytelnicy, zarówno polscy, jak i słoweńscy mieli i nadal mają możliwość zapoznania się niemal na bieżąco z przekładami za pośrednictwem recenzji zamieszczanych w poszczególnych działach czasopism lub bezpośrednio dzięki pracy tłumaczy. Wyjątek stanowił okres PRL i analogicznie komunistycznej Jugosławii. W pierwszych dekadach ubiegłego wieku w procesie recepcji pomagała prasa kulturalna dotycząca ogólnej tematyki literackiej oraz czasopisma przeznaczone dla dzieci. Słoweńska literatura czwarta stanowi interesujący przedmiot badań refleksji nad historią europejskiej twórczości dla dzieci i młodzieży również dlatego, że jako jedyna z literatur postjugosłowiańskich nie była tak silnie uzależniona od czynników politycznych w procesie kształtowania jej odbioru w Polsce. Ponadto recepcja literatury polskiej w Słowenii stała się w ostatnich latach przedmiotem badawczym naukowców oraz tematem prac dyplomowych w słoweńskich szkołach wyższych, recenzowanych i redagowanych przez wybitnych slawistów. Jako przykład tego rodzaju opracowań należy wymienić pracę P. Tomažin pt. *Poljska mladinska književnost in njeni prevodi v slovenščino (s poudarkom na J. Tuwimu in J. Brzechwi)* z 2000 roku⁴. Zainteresowanie słoweńską literaturą dla dzieci występuje również na gruncie polskim, czego dowodem może być artykuł M. Grudy pt. *Tożsamość hybrydalna w bajkach Feri Lainščka*⁵. Jednak należy w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, iż większość dotychczasowych prac dotyczących literatury czwartej w Polsce i Słowenii stanowią próby interpretacji konkretnych utworów lub zwrócenia uwagi na jednostronną recepcję danego twórcy.

Niniejszy artykuł stanowi próbę nakreślenia historii odbioru i obecności literatury polskiej w Słowenii oraz słoweńskiej w Polsce, z naciskiem na przemiany dróg recepcji poszczególnych dzieł oraz świadomości funkcjonowania polskiej twórczości przeznaczonej dla dzieci u krytyków słoweńskich. Został oparty na tekstach źródłowych i może stać się przyczynkiem do badań nad recepcją literatury czwartej w kontekście środkowoeuropejskim.

jednostronnie wśród klasyków – wzajemna recepcja do 1918 roku

Nieprzypadkowo w tytule niniejszego podrozdziału pojawia się sformułowanie „jednostronnie” oraz 1918 rok. Pierwsze określenie odnosi się do faktu, iż do 1918 roku żaden ze słoweńskich autorów piszących dla dzieci nie został przetłumaczony na język polski. Paradoksalnie świadomość tych tekstów jest obecna jedynie wśród językoznawców zajmujących się historią języka słoweńskiego. Natomiast data roczna 1918 odnosi się do wydarzeń politycznych istotnych z perspektywy historii literatury: odzyskania przez Polskę niepodległości oraz proklamowania Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców⁶.

Prawdopodobnie najstarszy tekst w języku słoweńskim utworzony z myślą o czytelniku dziecięcym, *Otročja Biblija* Sebastiana Krelja z roku 1566, wśród polskich slawistów funkcjonuje jedynie jako przykład rozwoju ortografii słoweńskiej⁷. Religijny w swoim charakterze utwór składający się z czterech części (katechizmu napisanego w pięciu językach – słoweńskim, chorwackim, niemieckim, włoskim i łacińskim, omówienia w sposób przystępny dla dziecka Dekalogu oraz pieśni) stanowi tymczasem jedną z najstarszych książek dla dzieci w Europie. W samej Słowenii pełni istotną rolę w edukacji najmłodszych pokoleń do XIX wieku⁸. Okres kontrreformacji powstrzymał rozwój literatury tworzonej w języku słoweńskim, nie ma również dowodów na istnienie przekładów z języka polskiego na słoweński i odwrotnie aż do wieku XVII oraz pierwszej połowie

następnego stulecia. Pierwsze ślady recepcji literatury polskiej na terenach słoweńskich w państwie Habsburgów przyniosła epoka oświecenia i związany z nią początek naukowych zainteresowań zabytkami słowiańskimi, czego przykładem może być działalność Jerneja Kopitara na przełomie XVIII i XIX wieku⁹.

Pierwszy przekład polskiego utworu przeznaczonego dla czytelnika dziecięcego na język słoweński pojawił się dopiero w drugiej połowie XIX wieku. Była to baśń ludowa pt. *Fujarka* (słoweń. *Piščalka*), zamieszczona w periodyku *Slovenske večernice za poduk in kratek čas* z 1880 roku¹⁰. Nie wiadomo jednak, czy ten utwór został przetłumaczony z myślą o odbiorcy dziecięcym, ponieważ pojawił się on nie tylko w sąsiedztwie innych słowiańskich baśni ludowych, ale również obok słoweńskich utworów o charakterze patriotycznym.

Na przełomie XIX i XX wieku, wraz z rozwojem slawistyki w obu częściach monarchii austro-węgierskiej, w prasie słoweńskiej zaczęły pojawiać się artykuły krytyczne dotyczące wybranych polskich twórców literatury dla dzieci i młodzieży oraz przekłady fragmentów lub całych utworów z języka polskiego. Sprzyjała temu z pewnością sytuacja polityczna obu narodów, czego wyrazem było np. założenie w 1910 roku w Lublanie Stowarzyszenia Narodu Polskiego, które funkcjonowało do odzyskania niepodległości przez Polskę¹¹. Zainteresowanie literaturą polską wzrosło szczególnie po otrzymaniu Nagrody Nobla przez Henryka Sienkiewicza, którego dzieła były regularnie tłumaczone zarówno we fragmentach jak również w całości na łamach czasopism. Zaledwie w rok po publikacji polskiego oryginału ukazał się słoweński przekład *W pustyni i w puszczy* (*Skozi pustinje in puštavo*, tłum. Leopold Lenard)¹². Recenzja powieści pojawiła się po raz pierwszy na łamach czasopisma „Ljubljanski zvon”. Josko Jurković, autor recenzji zauważył istotne wartości przede wszystkim w opisach afrykańskiej flory i fauny oraz w warstwie przygodowej dzieła Henryka Sienkiewicza¹³.

Henryk Sienkiewicz nie był jedynym twórcą literatury czwartej docenionym przez Słoweńców na początku XX wieku. Warto w tym

kontekście wspomnieć o Marii Konopnickiej, którą zainteresował się Vojeslav Molè, pracujący wówczas na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Słoweński badacz w pracy krytycznej dotyczącej Marii Konopnickiej, podobnie jak inni autorzy pochodzący z byłej Jugosławii, podkreślał fakt jej podróży do Opatiji i Gorycji na przełomie XIX i XX wieku¹⁴ – prawdopodobnie w celu przybliżenia jej osoby słoweńskim czytelnikom. Molè w 1911 roku sam przetłumaczył jeden z wierszy Konopnickiej pt. *A jak poszedl krol na vojne* (Ako šel je kralj na vojne... 1911)¹⁵. Szczególnie interesującym epizodem z dziejów recepcji twórczości autorki *O krasnoludkach i o sierotce Marysi* wydają się zorganizowane w Lublanie obchody jubileuszu 25-lecia pracy twórczej Marii Konopnickiej. Fran Zbašnik, współpracujący z „Ljubljanskim zvonom”, odnotowuje w 1903 roku entuzjastyczne w swoim charakterze zebranie zorganizowane przez kobiece środowiska twórcze Lublany, jakkolwiek nie wymienia żadnych konkretnych punktów programu¹⁶. Rok wcześniej anonimowy autor w lublańskim magazynie „Dom in svet” w notatce na temat Konopnickiej wspomina o niej jako o pisarce tworzącej również książki dla dzieci, określając jej zbiór wierszy pt. *Nowe latko* mianem „ślicznej dziecięcej książeczki”¹⁷. Pomimo iż żaden z utworów znajdujących się w *Nowym latku* nie został przetłumaczony na słoweński, godna uwagi jest świadomość istnienia tego dzieła wśród słoweńskich modernistów oraz katolickich odbiorców „Dom in svet”.

Powyższe przykłady jednostronnej recepcji ujawniają żywe zainteresowanie polską kulturą wśród Słoweńców (jego przyczyn należy upatrywać w czynnikach politycznych), jak również fakt, iż ówczesna twórczość dla najmłodszych zajmowała najwybitniejszych słoweńskich krytyków literackich oraz dziennikarzy. Wybór tłumaczonych autorów nie wynikał bynajmniej z przypadku – był podyktowany w mniejszym stopniu względami dydaktycznymi, zwracano natomiast uwagę na walory estetyczne i poznawcze, jak również na znaczenie nazwiska konkretnego pisarza w środowisku twórczym (dobitym przykładem może być w tym wypadku popularność Sienkiewicza po otrzymaniu Nagrody Nobla).

zainteresowania młodych (recepja w latach 1918–1945)

Kontakty między II Rzeczpospolitą a Królestwem Serbów, Chorwatów i Słoweńców (Królestwem Jugosławii) niemal od początku zaistnienia na mapie obu państw można określić jako relatywnie intensywne i sprzyjające wymianie kulturalnej. Podobnie jak inne kraje Europy, Polska uznała zjednoczone państwo jugosłowiańskie na arenie międzynarodowej, a już w 1919 roku nawiązała z nim stosunki dyplomatyczne¹⁸. Jakkolwiek większość aktów prawnych dotyczących współpracy polsko-jugosłowiańskiej w dwudziestoleciu międzywojennym odnosiła się do kwestii gospodarczych, na uwagę zasługuje Porozumienie dotyczące stosunków naukowych, szkolnych i artystycznych między Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Jugosławji z 1931 roku, które weszło w życie dwa lata później:

Rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Rząd Królestwa Jugosławji, uważając, że Pakt przyjaźni i serdecznej współpracy pomiędzy Polską a Jugosławią z 18 września 1926 r. powinien znaleźć zastosowanie w dziedzinie wzajemnej współpracy intelektualnej, stwierdza, że ta współpraca polega przede wszystkim na utrzymywaniu i rozwijaniu stosunków naukowych, szkolnych i artystycznych i że jest tego rodzaju, że może przyczynić się skutecznie do zbliżenia obu Narodów ze względu na ich pokrewieństwo rasowe i językowe¹⁹.

Z perspektywy historii literatury najbardziej interesujący wydaje się jednak artykuł 4, w którym znajdował się punkt dotyczący m.in. wycieczek dla młodzieży oraz propagowania przekładów z języka jednego kraju w drugim²⁰. Na marginesie należy również odnotować fakt, iż w latach 20. ubiegłego wieku na Uniwersytecie w Lublanie w ramach slawistyki wykładano również literaturę i język polski²¹.

Prawdopodobnie zmiany polityczne i związane z nimi nowe warunki kulturowe sprawiły, że zmieniły się również kryteria i wybory

tłumaczy słoweńskich dotyczące literatury polskiej. Nie zmienił się jedynie kierunek recepcji w przypadku literatury czwartej – w tym zakresie nadal można mówić o jednostronnej, wyjątkowo asymetrycznej recepcji. Z drugiej strony, wybór tłumaczonych tekstów z języka polskiego ujawnia zmiany w decyzjach dotyczących tego, co i dlaczego powinno zostać przełożone.

Do odrębnej kategorii należy zaliczyć opowiadania o kulturze polskiej, pojawiające się w słoweńskich czasopismach dla dzieci w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Nie są one przekładami *sensu stricto*, ale fakt pisanie o poszczególnych elementach naszej kultury jest świadectwem żywego zainteresowania Polską ze strony międzywojennych wydawców i pedagogów z Lublany czy Mariboru.

Bibliografia przekładów z literatury polskiej autorstwa Rozki Štefan z 1960 roku przedstawia wyraźną zmianę zarówno w doborze tłumaczonych tekstów, jak również w sposobie ich rozprzestrzeniania. Jakkolwiek w odniesieniu do epiki czy liryki przeznaczonej dla czytelników dorosłych istotną rolę w procesie recepcji wciąż odgrywały recenzje zamieszczane w prasie naukowej lub kulturalnej, w przypadku literatury czwartej zainteresowanie ze strony wybitnych specjalistów, literaturoznawców czy przedstawicieli innych dziedzin wiedzy zdecydowanie zmalało. Dziecięcy czytelnik posługujący się językiem słoweńskim mógł zapoznać się z polską twórczością bezpośrednio z czasopism do niego kierowanych, rzadziej poprzez wydania całych książek. W tym okresie preferowano mniejsze formy prozatorskie, takie jak opowiadania czy baśnie ludowe, odchodzono również od tłumaczenia już funkcjonujących w słoweńskiej świadomości klasyków, chętniej natomiast sięgano po dzieła autorów mniej znaczących w międzywojennej polskiej literaturze osobnej. Przykładem tego mogą być przekłady Mariana Gawalewicza z lat 1938–1939 zamieszczane w prawniczym magazynie o nastawieniu klerykalnym pt. „Slovenec”²², podczas gdy w omawianym okresie żaden z przeznaczonych dla dzieci utworów Kornela Makuszyńskiego czy innych ważnych autorów polskich

nie został zauważony przez słoweńską krytykę, w przeciwieństwie do dzieł tworzonych z myślą o czytelniku dorosłym.

Tendencji tej nie zmienił wybuch II wojny światowej, nie przerwał on również samego procesu odbioru literatury polskiej. Z tego okresu należy wymienić przekład *Dewajtis* Marii Rodziewiczówny z 1943 roku, wykonany przez Domena i Tinego Debeljaków²³.

Innym ciekawym przykładem próby zapoznania słoweńskiego czytelnika dziecięcego z kulturą polską za pośrednictwem krótkich utworów epickich może być opowiadanie z 1932 pt. *Binkoštni običaji na Poljskem*²⁴ (*Zielonoświątkowe zwyczaje w Polsce*²⁵, tłum. A. F.).

początki dwutorowego nadrabiania zaległości (1945–1989)

Tuż po zakończeniu II wojny światowej pojawiające się na łamach prasy specjalistycznej postulaty dotyczące kontaktów kulturalnych między Polską a Jugosławią nie różniły się zasadniczo od tych, które były głoszone przed wojną, nie zapowiadało również jakichkolwiek zmian w obrębie wzajemnej wymiany w zakresie literatury czwartej. W roku 1946 Tadeusz Stanisław Grabowski na łamach „Życia Słowiańskiego” twierdził, iż jednym z elementów aktywnej polityki kulturalnej powinny być m.in. „wszechstronna wymiana dzienników, czasopism i innych wydawnictw periodycznych”²⁶. Interesujący wydaje się jednak przy tym fakt, iż wśród czasopism wymienianych na łamach „Życia Słowiańskiego” w latach 1946–1947 nie pojawia się ani jeden periodyk w języku słoweńskim przeznaczony dla dzieci. Jedynie w numerze 6 z roku 1947 znajduje się wzmianka o słoweńskiej „Mladinie”²⁷.

Z drugiej strony, ostracyzm polityczny i kulturalny zastosowany wobec Jugosławii po zdystansowaniu się Josipa Broza-Tity wobec stalinizmu w 1948 roku²⁸ nie wpłynął znacząco na recepcję polskiej literatury czwartej wśród samych Słoweńców. W tym kontekście wydaje się zrozumiały fakt, iż w pierwszej połowie lat 50. XX wieku nadal miała miejsce jednostronna recepcja polskiej twórczości

dla młodych czytelników, wzmacniana przez dalszą aktywność wybitnych, działających jeszcze przed II wojną światową tłumaczy. Kierunek ten uległ zasadniczej zmianie po odwilży 1956 roku i bez przesady można określić lata 1956–1989 mianem najbardziej intensywnego okresu pod względem faktycznie wzajemnej recepcji polskiej i słoweńskiej literatury osobnej. Wówczas dziecięcy czytelnicy słoweńscy mieli możliwość zapoznania się z wybranymi utworami polskiej liryki XIX i pierwszej połowy XX wieku (dla tego można w tym wypadku mówić o „nadrabianiu zaległości”), podczas gdy młodzi odbiorcy polscy zapoznawali się niemal na bieżąco z osiągnięciami tłumaczonej prozy słoweńskiej okresu powojennego.

Przykładem intensywnej pracy przekładowej połączonej z jednoczesną popularnością polskiej liryki dla dzieci okresu międzywojennego mogą być liczne tłumaczenia Juliana Tuwima na łamach słoweńskich czasopism lat 50., których liczba gwałtownie wzrosła po 1957 roku. Z drugiej strony, należy odnotować jedyny istniejący do chwili obecnej przekład utworu Stanisława Jachowicza na język słoweński, opublikowany w 1952 roku w „Slovenska djela”, przetłumaczony natomiast jeszcze w XIX wieku przez Stanko Vraza²⁹. Była to bajka pt. *Motyl i gqsienica* (słoweń. *Metulj in gosenica*).

Przez całe lata 50. młode pokolenia Słoweńców mogły poznać klasyczne dzieła Juliana Tuwima, takie jak *O panu Tralalińskim* (*O gospodu Tralalińskim*, tłum. M. Mejak), *Abecadlo* (*Abeceda*, tłum. T. Pavček), *Słoń Trąbalski* (*Slon Trobivec*, tłum. T. Pavček). W 1960 roku nakładem lublańskiego wydawnictwa Mladinska knjiga opublikowano książkę obrazkową zawierającą wiersze dla dzieci Juliana Tuwima, w której znalazła się m.in. *Lokomotywa*³⁰. Innym przykładem „nadrabiania zaległości” może być przekład *Króla Maciusia I* Janusza Korczaka (słow. *Kralj Matjažek prvi*)³¹.

Na marginesie należy odnotować jeszcze jeden przekład, wykonany przez France Vodnika – przedwojennego absolwenta krakowskiej slawistyki, mianowicie wydany w 1959 roku *Za zelenim nasipom* (*Za zielonym wałem*) Heleny Boguszewskiej³².

Interesującym zjawiskiem następnych dwóch dekad wydaje się zmiana zainteresowań słoweńskich tłumaczy i wydawców oraz związane z nią przeniesienie akcentu z polskich klasyków dwudziestolecia międzywojennego na polską baśń ludową, przy czym warto zwrócić uwagę na to, że większość przekładów baśni polskich zamieszczanych na łamach jednego z najpopularniejszych powojennych czasopism słoweńskich dla dzieci pt. „Ciciban” stanowiły teksty anonimowe. Pojawiły się one kolejno w latach 1964, 1967 i 1971³³.

Lata 70. i 80. ubiegłego wieku można uznać za najlepszy okres pod względem recepcji słoweńskiej literatury czwartej w Polsce. Wówczas do rąk polskich czytelników trafiły arcydzieła jugosłowiańskiej prozy dla dzieci starszych i nastolatków. Należy tu wymienić takie tytuły jak *Runo* Angelo Cerkenika (tłum. H. Kalita, 1976³⁴), *Jagoda* Branki Jurcy (tłum. E. Kwaśniewska, 1981), *Ciocia Magda czyli wszyscy jesteście twórcami* Svetlany Makarovič (tłum. A. Bochman, 1985). Tylko pierwsza z nich przetrwała próbę czasu, o czym świadczą entuzjastyczne wypowiedzi samych odbiorców polskich w przestrzeni wirtualnej³⁵. Można to wyjaśnić zarówno plastycznymi, przemawiającymi do wyobraźni opisami bałkańskiej przyrody, sprawiającymi wrażenie egzotyki, jak i obecnością tematyki uniwersalnej, związanej z wartością przyjaźni, wolności czy dobrze znanego w europejskiej prozie dla młodych czytelników motywu nierozzerwalnej więzi między człowiekiem a zwierzęciem. Z drugiej strony, w latach 70. podjęto pierwsze próby zapoznania polskich czytelników z baśnią słoweńską – w 1973 roku na łamach „Świerszczyka” ukazał się tekst pt. *W podwodnym królestwie Wodnika*, opracowany przez Bolesława Zagałę³⁶.

Nasiloną obecność tłumaczeń z języka słoweńskiego na polskim rynku wydawniczym ostatnich dwóch dekad PRL-u można wyjaśnić podobnie jak wzrost liczby przekładów z innych języków południowosłowiańskich³⁷. Z jednej strony zmniejszenie politycznych restrykcji wobec Jugosławii i zmiany o charakterze ogólnym zachodzące w całym bloku wschodnim skutkowały większym zain-

teresowaniem nowościami z regionów wcześniej „zakazanych” dla krytyków i wydawców, z drugiej natomiast za dość istotny czynnik można uznać obowiązującą wciąż socjalistyczną doktrynę „bratnich narodów”. Co więcej, okres ten należy uznać za czas wzajemnego nadrobienia zaległości, przy czym czytelnicy polscy znaleźli się w podobnym położeniu jak odbiorcy słoweńscy na przełomie XIX i XX wieku – podobnie jak wówczas doceniono przede wszystkim klasykę, dzieła wcześniej dobrze znane lublańskim czy mariborskim odbiorcom Cerkvénika i Makaroviča.

w nowych warunkach – ostatnie dwudziestopięciolecie

Przełom polityczny 1989 roku w Polsce oraz uzyskanie niepodległości przez Słowenię w 1991 roku otworzyły w dziejach stosunków obu państw nowy rozdział. W odniesieniu do literatury przeznaczonej dla czytelników dorosłych prawdopodobnie nigdy wcześniej nie przetłumaczono tak wielu utworów z obu języków jednocześnie. Rozwój nowych mediów z pewnością ułatwił transfer dóbr kultury. Równoczesnej recepcji po stronie polskiej i słoweńskiej sprzyja również określanie przez środowiska opiniotwórcze kultur obu państw jako przynależnych do Europy Środkowej oraz wzrost naukowego zainteresowania kulturą słoweńską w Polsce³⁵.

Z drugiej strony, bez wątplenia można zaryzykować stwierdzenie, że w żadnym z wcześniej omawianych okresów historycznych w procesie pośredniczenia i odbioru dzieł literackich tak wielkiej roli nie odgrywał marketing. Literatura słoweńska tworzona z myślą o czytelniku dziecięcym nie została u nas wypromowana w takim stopniu jak literatura anglojęzyczna czy skandynawska, dlatego sytuuje się ona na obrzeżach zainteresowań krytyków, wydawców i samych odbiorców, czego wyrazem jest obecny ilościowy spadek przekładów z tego języka w porównaniu z okresem wcześniejszym. Jednakże w ostatnich latach można zauważyć ciekawe tendencje w promowaniu i udostępnianiu najmłodszym czytelnikom utworów

pochodzących ze Słowenii za pośrednictwem Internetu. Temat ten rozwinę w następnych akapitach.

Porównując ilość przekładów wydanych w Polsce i Słowenii można dojść do wniosku, że w latach 90. ubiegłego wieku nastąpił powrót do recepcji asymetrycznej i stan ten utrzymuje się również współcześnie. Bibliografia zawarta w „Przekładach Literatur Słowiańskich” z 2010 roku, obejmująca dzieła wydane w latach 1990–2006, nie wymienia ani jednego utworu dla dzieci tłumaczonego z języka słoweńskiego³⁹, podczas gdy analogiczny wykaz przekładów z literatury polskiej w Słowenii otwiera książka Heleny Bechlerowej pt. *O žabkach w czerwonych czapkach (O žabicah v rdečih kopicah*, tłum. S. Kos, 1990)⁴⁰. W latach 90. ubiegłego wieku najmłodszy czytelnicy słoweńscy mogli po raz kolejny zapoznać się z twórczością polskich autorów dwudziestolecia międzywojennego, takich jak Lucyna Krzemieniecka czy Julian Tuwim. Na uwagę zasługuje również fakt opublikowania w 1993 roku prawdopodobnie pierwszego słoweńskiego przekładu *Koziołka Matołka*⁴¹.

W ciągu ostatnich kilku lat można zaobserwować próby przełamania asymetryczności w literackich kontaktach polsko-słoweńskich w odniesieniu do literatury czwartej⁴². Przykładem tego może być pozytywne przyjęcie książek Lily Prap pt. *Dinozaury?! (Dinozavri?!), Międzynarodowy słownik mowy zwierząt (Mednarodni živalski slovar), Dlaczego? (Zakaj?)*, wszystkie przetłumaczone przez Bolesławę Ludwiczak. Oprócz tych książek, Monika Gawlak i Joanna Cieślak wymieniają dwa utwory epickie, które ukazały się kolejno w latach 2010–2011. Są to utwory: Franja Frančiča *Bajka o dziecku (Pravljica o dečku)* przetłumaczona przez O. Lalić-Krowicka) i Josipa Jurčiča *Proces kozła w Wiśniowej Górze (Kozlovska sodba v Višnji Gorì)* przetłumaczone przez Agnieszkę Będkowską-Kopczyk i Michała Kopczyka⁴³. Z literatury najnowszej należy wspomnieć także *Cyrk Antoniego* Petera Svetiny, którego przekład Katariny Šalamun-Biedrzyckiej ukazał się w 2015 roku (*Antonov cirkus*).

Innym zjawiskiem, które stawia w nowym świetle nie tylko obecny kształt tych relacji, ale również ich przyszłość, jest roz-

wój nowych mediów, szczególnie Internetu, który daje możliwość przekazania innym potencjalnym czytelnikom (przede wszystkim rodzicom chcącym wybrać swoim dzieciom odpowiednie książki jako lektury) informacji o utworach niebędących przedmiotem żadnej masowej kampanii reklamowej. Należy w tym kontekście wspomnieć przede wszystkim o blogach osób prywatnych oraz stronach specjalistycznych o charakterze edukacyjnym, rzadziej mediach społecznościowych. Interesująco na tym tle przedstawia się jedna z zakładki portalu „Czar Słowenii” („Čar Slovenije”), prezentująca przekłady kilku wybranych baśni i legend słoweńskich⁴⁴.

Promocja polskiej literatury czwartej w Słowenii przebiega podobnie, jakkolwiek działania te niekiedy wykraczają poza przestrzeń wirtualną. Przykładem tego może być propozycja listy lektur z jednej ze szkół podstawowych w Mariborze na rok szkolny 2015/2016 oraz informacje dotyczące nowości w bibliotece tej placówki edukacyjnej. Autor listy zamieścił w niej m.in. dwie książki Anny Onichimowskiej: *Piecyk, czapeczka i budyń* (*Pečka, kapica in puding*) oraz *Sen, który odszedł* (*Sanje, ki so odšle*)⁴⁵. Byłaby to więc prawdopodobnie pierwsza próba instytucjonalnego wprowadzenia literatury polskiej do kanonu czytelniczego najmłodszego pokolenia Słoweńców. Podobnych działań nigdy nie prowadzono na gruncie polskim w odniesieniu do utworów tłumaczonych z języka słoweńskiego, nie prowadzi się ich również obecnie.

centrum – peryferia czy między peryferiami? próba podsumowania

Stosowane w krytyce postkolonialnej kategorie centrum i peryferii wydają się dość atrakcyjne we współczesnym myśleniu o literaturze polskiej⁴⁶. Odrębnym pytaniem, które należy w tym miejscu postawić, jest kwestia literatury słoweńskiej – czy ona również znalazłaby swoje miejsce w optyce postkolonialnej? W przypadku drugiej z omawianych literatur byłoby to interesujące zagadnienie badawcze, podparte dodatkowo faktami z historii politycznej

Słowenii, jednak problem ten wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

Powyższe przedstawienie dziejów wzajemnej recepcji literatury czwartej pozwala na zauważenie frapujących prawidłowości i (nie) obecności, zmuszając do postawienia kolejnego pytania: co zdecydowało o takim a nie innym kształcie odbioru dzieł polskich w Słowenii i odwrotnie – słoweńskich w Polsce? Czy można zauważyć w tym obrazie pewne prawa? Czym różni się recepcja literatury słoweńskiej dla dzieci w Polsce od odbioru innych literatur czwartych, szczególnie tych pochodzących z kultur anglojęzycznych? Wreszcie – jakie czynniki mogły sprawić, że w historii obu słowiańskich kultur doszło do wytworzenia fenomenu recepcji asymetrycznej?

Nieprzypadkowo przywołałam w tym miejscu kategorie centrum i peryferii. Jeśli w historii recepcji poszczególnych literatur dochodzi do nierówności pod względem liczby wydanych przekładów oraz sposobów promowania danej literatury w kulturze odbiorców, należy zastanowić się nad istnieniem potencjalnego kulturowego, gospodarczego i politycznego centrum, które wpływa na wybór tego, co ma zostać przetłumaczone i opublikowane. Jednocześnie warto w tym kontekście zaryzykować stwierdzenie, że w przypadku wzajemnej recepcji literatur dla dzieci i młodzieży pochodzących z państw należących do kręgu kulturowego określanego mianem Europy Środkowej (a więc niemieszczącego się ani w kategorii szeroko rozumianego Zachodu, ani w obszarze kultury rosyjskiej¹⁷) doszło do takiej asymetrii ze względu na fakt, iż obie kultury należą do strefy peryferyjnej. Dotyczy to w tym samym stopniu wcześniejszych epok historycznych, gdy kultury polska i słoweńska pozostawały w niejednoznacznej relacji do ośrodków centralnych takich jak Wiedeń czy Moskwa¹⁸, w tym samym stopniu co współcześnie. W XIX wieku i w pierwszych dekadach następnego stulecia takim alternatywnym dla obu kultur centrum stał się Kraków, co prawdopodobnie wpłynęło na kształt recepcyjnej asymetrii w późniejszych dziesięcioleciach.

Interesującym zagadnieniem wydaje się również kwestia mediów i ich roli w przekazywaniu przekładów młodym czytelnikom. Do czasów najnowszych najistotniejszą rolę w tym procesie odgrywały czasopisma, współcześnie zastąpione przez Internet. Znamienne jest również to, że nagrody literackie, istotne w procesie w promocji twórczości konkretnego autora, tylko w dobie modernizmu były czynnikiem decydującym o przekładzie (czego przykładem może być *casus* Henryka Sienkiewicza). Później – krytyków i tłumaczy słoweńskich – decydującą rolę odgrywała kanoniczność tekstu w kulturze wyjściowej oraz zmiany okoliczności politycznych, co może wyjaśniać mnogość publikacji po odwilży roku 1956.

Kontakty polsko-słoweńskie w odniesieniu do wzajemnej recepcji literatury dla dzieci i młodzieży z pewnością należą do najmniej zbadanych przez literaturoznawców zajmujących się twórczością przeznaczoną dla najmłodszych czy nastoletnich czytelników. Wpłynęły na to głównie czynniki polityczne i ekonomiczne oraz relatywnie niewielka znajomość języka słoweńskiego w Polsce. Z drugiej strony, nawet pobieżna obserwacja historii wzajemnych relacji na gruncie literatury czwartej pozwala na postawienie innych niż dotychczas pytań o kształt kultury Europy Środkowej – prawdopodobnie w większym stopniu niż badania odbioru literatury dla czytelników dorosłych.

odwołania

- 1 B. Nieszporek-Szamburska, *Przekłady literatury dla dzieci i młodzieży – między przekazem wielokulturowym a zunifikowanym* [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, t. 2, Katowice 2009, s. 46–71.
- 2 Przykładem tego rodzaju działań może być Festiwal Złati Čoln, zob. <http://www.festiwalzlotalodz.pl/>, dostęp: 31.03.2016.
- 3 M. Kopczyk, *Rozmowa z dystansu. Literatura polska w niepodległej Słowenii (rekonesans)* [w:] *Literatura polska w świecie*, red. R. Cudak, t. 1, *Zagadnienia recepcji i odbioru*, Katowice 2009, s. 57.
- 4 P. Tomažin, *Poljska mladinska književnost in njeni prevodi v slovenščino (s poudarkom na J. Tuwimu in J. Brzechwi)*, red. N. Jež i I. Saksida, Lublana 2000.

- 5 M. Gruda, *Tożsamość hybrydalna w bajkach Feri Lainščka* [w:] *Wyczytać świat – międzykulturowość w literaturze dla dzieci i młodzieży*, red. B. Nie-szporek-Szamburska, M. Wójcik-Dudek i A. Zok-Smoła, Katowice 2014, s. 237–250.
- 6 L. Podhorodecki, *Jugosławia. Dzieje narodów, państw i rozpad federacji*, Warszawa 2000, s. 149–151.
- 7 W. Kryzia, *Słoweński, Słoweńcy, Słowenia. Zarys historii języka i kształtowania się świadomości narodowej*, Katowice 2008, s. 49. Por. również: F. Premk, *Trubar, Dalmatin, Bohorič, Krelj in prevajalsko načelo „Ad Rudes”* [w:] *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)*, red. A. Bjelčević, Ljubljana 2010, s. 422.
- 8 S. Krelj, *Otročja Biblija*, red. B. Berčič, B. Gerlanc, M. Glavan, J. Logar, B. Reisp, Ljubljana 1987.
- 9 L. Podhorodecki, dz. cyt., s. 76–77.
- 10 R. Štefan, *Poljska književnost*, Ljubljana 1960, s. 424.
- 11 *Enciklopedija Slovenije*, red. D. Voglar, t. 9, Ljubljana 1995, s. 116, hasło: POLJSKO-SLOVENSKI ODNOSI.
- 12 Tamże.
- 13 J. Jurković, *Henryk Sienkiewicz. Skozi pustinje in puštavo*, „Ljubljanski zvon” 1912, nr 11, s. 675.
- 14 V. Molè, *Marija Konopnicka*, „Ljubljanski zvon” 1910, nr 11, s. 44.
- 15 R. Štefan, dz. cyt., s. 504.
- 16 F. Zbašnik, „Večer Konopnicke”, *O proslavi 25-letnice njenega književnega delovanja v Ljubljani*, „Ljubljanski zvon” 1903, nr 1, s. 63.
- 17 B.a., *Marija z Wasilowskich Konopnicka*, „Dom in svet” 1902, nr 12, s. 766.
- 18 L. Podhorodecki, dz. cyt., s. 151.
- 19 Porozumienie dotyczące stosunków naukowych, szkolnych i artystycznych między Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Jugosławii, Dz. U. 1933 nr 45 poz. 347, s. 838.
- 20 Tamże, s. 840.
- 21 *Enciklopedija Slovenije*, dz. cyt., s. 116.
- 22 R. Štefan, dz. cyt., s. 518.
- 23 Tamże.
- 24 V. B. Rodoš, *Binkoštni običaji na Poljskem*, „Zvonček” 1932, nr 9, s. 219–220.
- 25 Wszystkie tłumaczenia, jeśli nie jest zaznaczone inaczej, pochodzą od autorki.
- 26 T. S. Grabowski, *O współpracę Słowian w dziedzinie literatury*, „Życie Słowiańskie” 1946, nr 1, s. 44.
- 27 B. a., *Słowiańskie czasopisma młodzieżowe*, „Życie Słowiańskie” 1947, nr 6, s. 237.
- 28 Zob. L. Małczak, *Croatica*, Katowice 2013, s. 141–182.
- 29 R. Štefan, dz. cyt., s. 522.
- 30 Książka ta została wydana pod następującym tytułem: J. Tuwim, *Lokomotiva: izbor pesmi za otroke*, tłum. L. Krakar i M. Mejak, Ljubljana 1960.

- 31 *Enciklopedija Slovenije*, dz. cyt., s. 118.
- 32 R. Štefan, dz. cyt., s. 529.
- 33 T. Eržen, *Prispevek revije „Ciciban” k razvoju slovenske mladinske poezije: diplomsko delo*, red. M. Blažič, Ljubljana 2015, s. 273.
- 34 Utwór oryginalny pt. *Ovčar Runo* został po raz pierwszy wydany w 1937 roku.
- 35 Por. G. Leszczyński, *Książkowy taniec śmierci*, „Nowa Dekada Krakowska” 2016, nr 1, s. 44–46.
- 36 *W podwodnym królestwie Wodnika*, oprac. B. Zagała, „Świerszczyk” 1973, nr 43, s. 679–681.
- 37 Temat ten rozwijam szerzej w odniesieniu do literatury serbskiej w pracy pt. *Serbska literatura dla dzieci w Polsce*, „Guliwer” 2015, nr 4, s. 25–28.
- 38 K. Jaskuła, A. Jeziorska, *Słoweńcy w oczach Serbów* [w:] *Współczesna kultura słoweńska i jej źródła*, red. Z. Darasz, Warszawa 2009, s. 134–135. Zob. również: T. Jamnik, *Przekłady literatury słoweńskiej w Czechach i w Polsce w latach 1990–2006*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2009, nr 1, s. 297.
- 39 M. Gawlak, *Bibliografia przekładów literatury słoweńskiej w Polsce w latach 1990–2006*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2010, nr 1–2, s. 11–49.
- 40 A. Šurla, *Bibliografia przekładów literatury polskiej w Słowenii w latach 1990–2006*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2010, nr 1–2, s. 53.
- 41 Tamże, s. 73.
- 42 Znamienny jest przy tym fakt, że tego rodzaju asymetria w znacznie mniejszym stopniu obejmuje literaturę dla czytelników dorosłych.
- 43 J. Ciešlar, M. Gawlak, *Bibliografia przekładów literatury słoweńskiej w Polsce 2007–2012*, „Przekłady Literatur Słowiańskich” 2014, nr 2, s. 435.
- 44 Czar Słowenii, <http://www.czar-slowenii.pl/site/bajki.php>, dostęp: 12.05.2016.
- 45 Č. Koraljka, *Knjižne novitete v šolski knjižnici*, Maribor 2015, s. 1.
- 46 D. Skórczewski, *Postkolonialna Polska – projekt (nie)możliwy*, „Teksty Drugie” 2003, nr 2–3, s. 100–101. Por. również: *Encyclopedia of Postcolonial Studies*, red. J. C. Hawley, Londyn 2001, s. 87–89.
- 47 Zob. J. Sowa, *Fantomowe ciało króla*, Kraków 2011, s. 16–18.
- 48 W przypadku komunistycznej Jugosławii za centrum dla pozostałych republik socjalistycznego państwa należałoby uznać Belgrad.